

Atatürk Felsefesinde İnsan Kavramı

Doç. Dr. Cevat ALKAN

GİRİŞ :

Bilindiği üzere temelde felsefenin konusu insandır. Konuya ilişkin soruşturmalarda ana hedef; bilgi, değer, gerçek ve insan doğası ile ilgili yeni görüş ve düşünceler oluşturmak, insan için yeni yaşam yolları açabilmek, yeni eylem biçimleri oluşturmaktır.

İnsanlık tarihi boyunca insanoğlunun geliştirdiği çeşitli düşün sistemlerinde bu konu ortak tema olagelmıştır. Bununla beraber, değişik çağlarda ve değişik düşün sistemlerinde «insan kavramı» değişik biçimlerde algılanmış ve değişik anlamlarda yorumlanmıştır.

Bu duruma göre, denilebilir ki insan kavramı; anlamı ve kapsamı zamana ve mekana göre değişen gerçek bir varlıkla ilgili bir kavramdır. Örneğin, «site insanı», «ortaçağ insanı», «Rönesans insanı», «Onyedinci Yüzyıl insanı», «Yirminci Yüzyıl insanı» ya da «çağdaş insan» gibi kavramlar, farklı anlamlar taşıyan anlamları belirli zaman ve mekana bağımlı olan göreceli fikirlerin ürünüdür.

İnsan varlığı ile ilgili tüm bu kavramlar, özde belirli çağların ve insanlığın gelişim ürünüdür. Örneğin Fransız yazarların genellik ve soyutluktan uzak insan kavramı; Montaigne ve Rebelias'nın istediği ve beğendiği, ortaçağ değerlerine reaksiyonel, erişkinliğini «Honnete-homme» tipinde bulan «Rönesans» insanı. Rousseau'nun romantik insan tipi; Locke'un «çağdaş centilmen»i ve nihayet çağdaş düşünürlerin oluşturmaya çalıştıkları «çağdaş insan» kavramı. Hep bu sürekli arayışın somut ürünlerini oluşturmaktadır.

Uğraşısının esasını «insan» varlığının oluşturduğu, ana hedefi «mükemmel-insan» olan eğitimcinin de öncelikle bilmesi ve üzerinde durması gereken husus «nasıl bir insan?» sorusunun yanıtıdır. Eğitimci, bu sorunun yanıtını verebilmek için içinde yaşadığı çağda ve toplumda öngörülen insan tipini ve modelini tüm ne-

denleri ve ayrıntılarıyla de iyi bilmek zorundadır. Eğitiminin insana, topluma ve insanlığa karşı olan mesleki sorumluluğunu yerine getirebilmesi öncelikle buna bağlıdır.

Örneğin, çağdaş insan, kendine özgü tipleri ve tekniği olan bir uygarlık içinde yaşamaktadır. Bu uygarlık, kendine özgü bir bilini ve teknoloji, ahlak ve estetik, toplum ve devlet yapısına sahip bulunmaktadır. Bu durumda, eğitimci için sorun, bu somut olguların somut ve gerçek özellikleri ve bunların gerektirdiği insan tipidir. Esasen eğitimin amacı, tüm çağlarda, bu tür gerçek ve somut insanın yetiştirilmesi olmuştur. Baltacıoğlu (1942-s. 104) «...terbiyenin gayesi hakiki şahsiyetlerin teşekkülüdür... Cemiyetin istediği düşünme, duyma, işleme tarzlarıyla mücehhez bir adam dediğimiz zaman, bu halleri, sıfatları, cemiyetten ayrı bir mevcut halinde bulacağımızı zannetmemeliyiz», derken bu hususu açıkça vurgulamaktadır. O'na göre; eğitimin gayesi olan çağdaş adam, var olan toplumun, canlı değer olgularıyla, teknikleriyle tutarlı insandır (s. 122). Her toplum ve ulusun eğitimini belirleyen onun kurumlarıdır. Bu kurumların gereksinim duyduğu adam, eğitimin hedefidir (s. 123).

Baltacıoğlu'nun «Yeni adam» olarak adlandırdığı çağdaş insan kavramı, klasik çağın «honnete-homme» kavramından farklı olup çağdaş eğitimin en önemli sorununun bu insan tipinin gerektirdiği kişiliği oluşturacak okulu tesis etmektir. O'na göre eğitimde çağdaşlaşmak, sosyalleşmek, etkenleşmek, dayanışmak olarak nitelenen eğitim hareketlerinin açık ifadesi budur (s. 201).

İşte insan kavramına ilişkin bu görüşlerin ışığında bu incelemede Atatürk felsefesinin esas aldığı insan kavramının ne olduğu hususu araştırılmaktadır. Konu, önce Atatürk'ün düşün sisteminin genel çizgileriyle özetlenmesi; daha sonra bu sistemin öngördüğü insan tipinin çözümlenmesi ve nihayet bu insanın eğitimine ilişkin hususlar olmak üzere kavramsal düzeyde üç aşamalı olarak incelenmektedir.

ATATÜRK FELSEFESİ :

Akarsu'ya göre (1981-s. 8), Atatürk, bir asker, bir devlet adamı, bir kahraman olduğu kadar, düşüncelerini eylem halinde dile getiren, söz ve söylevle ortaya koyan bir düşünür, bir filozofdur. Baltacıoğlu'na göre, filozof olan, sistem sahibi olan gerçi büyük adamdır; fakat bir devrin asıl felsefe sahibi olan bütün bir halk, bütün

bir zamandır (1942, ss. 205-207). Atatürk felsefesinin incelenmesi, her iki savın da geçerliliğini ortaya koymaktadır.

Gerçekten, dünyayı bunaltan bir kriz döneminde ortaya çıkan bu düşün sistemi, Türk Ulusunun toplumsal bilincinde oluşmuş ve Mustafa Kemal'in önderliğinde belirginleşmiş bir düşün sistemidir. Bu sistem, bir dünya dönüşümünün, bir ulusal kurtuluş hareketinin, bir büyük devrimin simgesidir.

Çağın ulusal ve uluslararası düzeylerdeki dengesizliklerine çözüm bulma gereksiniminden kaynaklanan bu olağanüstü gerçekçi ideoloji, zamanın var olan ideolojilerinin yetersizliğinde açmaza giren sosyal rejimlere çıkış yolu gösteren bir nitelik taşımaktadır. Atatürk, «Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk Milleti ve bir de milletler tarihinin binbir facia ve ızdırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir» derken, bu düşün'ün kaynağını ve hedefini belirtmektedir.

Ulusal ve uluslararası düzeylerde her türlü bağımlılık koşullarının tasfiyesini hedef alan bu ideolojinin temel tezlerinden biri: Çağdaş toplumda, teknik gelişme ile tekniğe sahip olma arasında bir uyumsuzluğun varlığı, sınıf kavgaları ile ulusal kurtuluş savaşlarının bu çelişkinin tarihi sonuçları ve koşullarından doğduğudur. Ashında Milli Kurtuluş Hareketi ve Büyük Türk Devrimi olarak eyleme dönüştürülen Kemalizm, bu çelişkilerin hem ürünü, hem de tasfiyecisidir.

Gerçekten gerek düşüncede gerekse eylemde köklü bir yeni düşünceyi ve dünya görüşünü simgeleyen bu hareket, ne liberal bir ekonomi düzeninin feodal bir ekonomi düzenine karşı tepkisi, ne de bir burjuva demokrasisinin orta çağ kalıntılarına karşı bir mücadelesidir. Rönesans ve Protestanlık devrimleri; Fransa ve Amerika ihtilalleri zincirinin Aysa ve Afrika ile birleşen bir halkasıdır.

İnsanın düşünce ve değerlemede din ve geleneklere bağlı kalmaktan kurtulup kendi aklı, kendi görüşleri ile yaşamını aydınlatmaya girmesi ve akıl ve bilimin aydınlattığı yolda hayata yeni bir düzen verme denemesi, kısaca Türk Aydınlanma Çağı felsefesi olan bu düşün sistemi, bir dünya dönüşümünün ulusal kurtuluşun ve devrimin simgesidir.

Bu düşün sistemini karakterize eden başlıca özellikleri :

- Düşüncede devrim,
- Yeni dünya düzeni,

- İkilemlerle savaş,
- Düşünce ve eylemi birlikte yürütme,
- İlim ve fenne dayalı, ulus gerçekleriyle uyumlu bir düşünce,
- İnsanlığa yönelen büyük bir fikir hareketi,
- Yeni atılımlar, devrimler yapabilen yaratma gücü,
- Aklın kılavuzluğunda bilimsel düşünüş,
- İlim ve fenle ulaşılabilen «Tek uygarlık» anlayışı,
- Günlük yaşama yön verebilen değerler bütünü

olarak özetlemek mümkündür.

Toplumun tüm bireylerini düşünen insan yapma gereğine inanış, halk egemenliği, bilim, akıl, devrim, ülke ve ulus bütünlüğü, tam bağımsızlık ve çağdaş uygarlık kavramları üzerine oturtulmuş bu düşün sistemi öz itibarıyla; rasyonalist, realist, pozitivist hümanist, pragmatist, fonksiyonalist içerik taşıyan bir seri kavramın sentezini ve bu sentezi eyleme dönüştürme gücünü temsil etmektedir.

Gerçekte, temel ilkeleri itibarıyla, teokratik rasyonalizmden bilimsel rasyonalizme geçiş; bağımsızlık içinde devrimler yoluyla çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmak; ulusun inanç ve iradesine dayalı ülküler, ilkeler ve eylemler toplamı ve nihayet sosyal düzeni emeğin hukukuna dayama ve toplumun koşullarına ve sorunlarına uygunluk anlamını ifade eden bu düşün sistemi kendi geliştirdiği anlamlarıyla devrimcilik, halkçılık, laiklik, cumhuriyetçilik, devletçilik, milliyetçilik ilkeleri ile somutlaşmaktadır.

Türk ulusunun yaşam felsefesinin yirminci yüzyılda ortaya çıkan ulusal ve evrensel koşullar karşısında yeniden değerlendirilmesi ve yeni bir sentezi olan bu düşün sisteminin yalnızca çağımız ve ulusumuz için değil, tüm insanlık için örnek bir olgu olma gibi önemli bir özelliği ve misyonu vardır. Birinci Dünya Savaşı sonrası ortamın içinde bulunduğu sömürgecilik, dini istismar, sınıflar ve kuşaklar arası çatışma ve cinsler arası ayırım gibi insanı ve insanlığı rahatsız eden temel sürtüşme konuları dikkate alınırca, bu misyonun önemi daha iyi anlaşılabilir.

Ulusal kurtuluş hareketi ve onu izleyen günlerde toplumun siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki yenileyici eylemleri yanında kendi insanını yaratma yolunda da köklü girişimlerde bulunan bu hareketin Türk toplumu için anlamı : bağımsızlık, özgürlük, laik halk devleti, ümmet yapısından ulus yapısına geçiş, çağdaş anayasa, İslam uygarlığından insancıl bir uygarlığa geçiş, teokratik

okuldan, laik okula geçme, Medrese yerine Üniversite, dinin toplumu yönlendiren siyasal güç olması yerine, kişinin özgür tanrısal inancı haline gelmesi, kendi öz diline kavuşma, bilimde, düşünce- de islam rasyonalizmi yerine, müsbet ve deneyci bilim öğretimidir.

Bu düşün sisteminin birey ve vatandaş bilincinde oluşturmak istediği kavram : uygarlığın özgürlüğü gerçekleştirdiği, mutluluğun bağımsızlıkla sağlanabileceği, bağımsızlığın ise siyasal, sosyal, ekonomik ve dinsel hiçbir etkenle esaret altına girmemek demek olduğudur. Görüldüğü gibi tüm bu yönelimlerde bu düşün sistemi, birey ve toplum yaşamına gerçekçi ve dinamik bir anlayışla yaklaşmayı daima ileriye ve aydınlığa doğru ilerlemeyi öngören bir nitelik taşımaktadır.

ATATÜRK FELSEFESİNİN İNSAN ANLAYIŞI :

İnsanlık tarihinin ezeli ve ebedi sorunu olan ve insanlığın büyük ızdırap ve felaketlerine neden olan doğu-batı, cinsler, kuşaklar, sınıflar, fizik ve fizik ötesi madde-mana gibi konularda belirginleşen ikilemlerle savaşım ve bundan bütünlük, denge, sağlıklı gelişme ve insanoğlu için onurlu yaşam yolunu aydınlatmayı esas alan Atatürk felsefesinin, tüm diğer felsefelerin olduğu gibi kendine özgü bir insan anlayışı olacağı olağandır.

Diğer taraftan, bir düşün sisteminin esas aldığı insan kavramının çözümlenmesinde değişik yaklaşımlar izlemek mümkündür. Örneğin, inceleme, kavramın antropolojik ya da etik boyutunu esas alabilir. Burada izlenen yaklaşım, Atatürk'ün bizzat kendi kişilik özelliklerini dikkate almak, bu konuda söylediklerine bakmak, zamanında yapılan eylemleri incelemek ve nihayet konuyla ilgili yorum ve değerlendirmeleri araştırmak şeklinde önce dört boyutlu bir yaklaşımla gerekli verileri toplamak ve daha sonra bunları, birey, vatandaş ve ideolojist anlamlarda açıklamaya çalışmak şeklindedir. Kavramın etik ya da kişilik boyutu vurgulanmaktadır.

Atatürk'ün birçok yazar ve gözlemcinin dile getirdiği kişiliğinin belirgin özellikleri :

- İnsan sevgisi ile dolu ve insancıl olmak,
- Kutsallık düzeyinde vatan ve millet sevgisi,
- Dinamizm,
- Çalışkanlık,
- Sürekli gelişim,

- Sürekli başarıya inanç,
- Özgürlük ve bağımsızlığı kişiliği ile bütünleştirmek,
- Aksiyonlarını önceden geliştirip olgunlaştırdığı düşünceye dayama,
- Zamanın, olayların, kendi kişisel tutkularının, bencilliğinin üstüne çıkma

gibi noktalarda toplandığını görmekteyiz. Bu kişilik özelliklerinin eğitimi sırasında belirginleşmiş olduğu da vurgulanmaktadır.

Ayrıca Atatürk'ün : «Ulusun sinesinde özgür bir birey olmak kadar dünyada mutluluk var mıdır?» ve «Toplumlar, birer yüksek insanlık kitlesi durumuna dönüşeceklerdir. İşte o zaman, ulusların bütün amacını insanlık ve karşılıklı sevgi oluşturacaktır.» yine, «İnsanlığa yönelen düşünce hareketi, ergeç başarılı olacaktır» gibi sözleri, insan kavramını belirgin biçimde dile betiren ifadelerdir.

Atatürk'ün kişiliği ile ilgili en belirgin ifadelerden biri de İnönü tarafından dile getirilen «İnsanlık idealinin âşık ve mümtaz siması, eşsiz kahraman Atatürk» sözüdür.

Yine Atatürk'ün «okulun genç kafalara, insanlığa saygıyı, bağımsızlık onurunu, öğretmesi» gerektiğini vurgulaması, insana ve insanlığa saygısı olan bir insan tipini simgelemektedir. Yine O'nun «Genç kuşağın, ışık almaya ve içine sindirmeye elverişli kafasını yormadan, gerçeğin izleriyle besleyip süslemek» şeklindeki sözü; «memleket davalarının ideolojisini anlayan, anlatan, kuşaktan kuşağa yaşatan» birey kavramı ve «devrim ideolojisini benimseten bir gençlik ve kitle» anlayışı, bu insan kavramının belirgin kişilik özelliklerinin açık ifadesidir.

«Kişi» olarak çocuklara saygı duymanın göstergesi, onların özgürlük, eşitlik ve hoşgörü ortamında gelişmelerini sağlayıcı düzenlemelerin getirilmesidir. Atatürk düşüncesinde çocuk, kişiliğine saygı duyulması, geleceğin büyüğü gibi düşünülmesi gereken bir varlıktır. O insanlık meziyetinin, yurt sevgisinin, fikir ve özgürlüğün en değerli sembolüdür. Varlığından güvence ve kıvanç duyulan, Cumhuriyeti devam ettirecek ve yüceltecek kişidir. Türk genci de Türk bağımsızlığını, Türk Cumhuriyetini ebediyen korumayı ve savunmayı birinci görev sayan ve bu görevi varlığının ve geleceğinin biricik temeli olarak gören kişidir.

Atatürk'e göre : «yetiyecek çocuklarımıza ve gençlerimize görecekları öğrenimin sınırı ne olursa olsun, en önce ve herşeyden önce, Türkiye'nin bağımsızlığına, kendi benliğine ve ulusal gelenek-

lerine düşman olan bütün öğelerle savaşmak gereği öğretilmelidir. Dünyanın uluslararası durumuna göre, böyle bir savaşımın gerektirdiği ruhsal öğelerle donanmış olmayan bireylere ve bu nitelikte bireylerden oluşan toplumlara yaşam ve bağımsızlık yoktur.»

Atatürk'ün eğitim anlayışı, Türk insanının gerek doğal çevreye, gerekse toplum çevresine etki yapıp toplumun alın yazısına ege-men olmasını ve bu hususta insan iradesinin üstün gelmesini amaçlar.

Atatürk düşüncesi, önce de değinildiği gibi, özde rasyonalist, pozitivist ve humanist bir içerik taşımaktadır. Böyle bir düşün sisteminin öngöreceği insan anlayışının da aynı doğrultuda olması doğaldır : Gerçekten de bu düşüncede öngörülen insan tipi :

- Kendine güven duygusu gelişmiş, özgür düşünen, düşünce-sini eyleme dönüştürebilen, gönlü insan sevgisiyle dolu birey.
- Türk olmanın gururunu duyan, cumhuriyeti koruma göre-vini yüklenen, «yurtta barış cihanda barış» ilkesini benimsemiş in-san.
- Ekonomik alanda yapıcı, etkili ve başarılı insan.
- Müsbet bilime sahip, güzel sanatları seven, fikir ve beden yönünden gelişmiş, erdemli ve güçlü yeni insan.
- Türkiye'nin bağımsızlığına, kendi benliğine ve ulusal ge-leneklerine düşman olan unsurlarla savaşmak gereğine inanmış insan.
- Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür insan.
- İnsanlığa saygılı, ulus ve yurt sevgisi olan, bağımsızlık onuru olan insan.
- Doktrinel düşünceye ve doğmaya kapalı, bilime ve bilimsel düşünüşe açık insan.
- Dinamik düşünce ile dinamik devrim ideali ve açık toplum idealini esas alan bir ideolojiyi «Kemalist ideolojiyi» benimsemiş insan...

Görüldüğü gibi Kemalizm halk bilincinde, uygar anlamda serbest fikirli, bağımsız bir yaşam görüşü benimsemiştir. Başka bir deyişle bu öğretiyi, kökü körüne politik, sosyal, dini bir dünya yaşa-mını öğretmemektedir.

Atatürk düşün sistemi, ulusal kurtuluş hareketi ve devrimler gibi somut eylemleri yanında, kendi insanını yaratmak yolunda da birtakım köklü girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerde; akılcı, hür, özgür, özbenliğinden ve kültüründen kopmamış yeni bir insan tipi oluşturmak öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia. **Atatürk Devrimi ve Yorumları**. Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan. T.D.K. Yayınları, Ankara : 1981.
- Alkan, Cevat. «Atatürk Düşüncesi ve Eğitimi» A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi., Cilt : 10, Sayı : 1-2, s. 301, 1978.
- Atatürk ve Eğitim**. Türk Eğitim Derneği Yayınları, Bilim Dizisi No : 5, Ankara, 1981.
- Baltacıoğlu, İsmayil Hakkı. **İçtimai Mektep** İkinci basım. 1942 Ankara : Maarif Matbaası. T.A. Maarif Vekilliği Lise Felsefe Dersleri Yardımcı Kitapları No : 17.
- Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri I**. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları 6, Ankara Milli Eğitim Basımevi, 1946, No : 196.
- Feyzoğlu, Osman. G. «Atatürk'ün Eğitim, Kültür ve İnsan Anlayışı» **Milli Eğitim**. Sayı : 57, 1982, ss. 12-23.
- Kaynar, Reşat. «Atatürk'ün Yeniden Doğuşu.» **Milli Eğitim**. Sayı : 57, 1982, ss. 9-12.
- Milli Eğitim**. Atatürk Özel Sayısı, 19 Mayıs 1981.
- Varış, Fatma. «Eğitim Yolu İle Atatürkçü Çizgide Milli Bütünleşme» **Milli Eğitim**. Sayı : 57, 1982, ss. 27-28.
- Velidedeoğlu Hıfzı Veldet. (Kısaltılarak basıma hazırlayan) **Gazi Mustafa Kemal Atatürk. SÖYLEV**. Cilt : I-II, 8. baskı, Çağdaş Yayınları, Erdinç Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1981.
- Yücel, Yaşar. «Yabancı Gözünde Atatürk ve Atatürkçülük» **Milli Eğitim**. Sayı : 57, 1982, ss. 24-26.